

PODÍL RUSKÝCH ČECHŮ NA ČESKOSLOVENSKÉM ODBOJI NA POČÁTKU VELKÉ VÁLKY

DAGMAR MARTINKOVÁ

The arrival of the Czechs into Russia and the main streams of emigration: agricultural and urban, establishing associations of compatriots, the centres and their activities at the beginning of the war. The establishment of the Czech Council in Russia and the first ideological streams at the beginning of the war; ideas about the future state of Czechs and Slovaks. Two deputations to the Tsar, the cooperation with the Tsar's Government and the Tsar's Army, getting the permission to establish the Czech Suite. Important personalities of the Czechoslovak resistance movement such as Otakar Červený, Václav Vondrák, Věnceslav Svihovský, Václav Gírsa, Jindřich Jindříšek and others. The resistance movement support by the local economic elite, the care of the Slavonic prisoners and the beginnings of the solution to their situation. The Ladies' Committee activities, press and propaganda, the establishment of the Endowment Fund for benefit of the Czech Suite.

Key words: Volynian Czechs; the Czechoslovak resistance movement in Russia; diplomacy; the Council of the Czechs in Russia; the audience with the Tsar; the Czech Suite; the Ladies' Committee; prisoners; volunteers; associations of compatriots; the Endowment Fund.

Češi v Rusku na počátku války disponovali rozvětvenou a stabilní hospodářskou základnou, kterou budovali po několik desetiletí. Toto zázemí se stalo dostatečně pevným odrazovým můstkem pro zahájení aktivního zahraničního odboje ve prospěch samostatnosti národů Čechů a Slováků¹. V tomto příspěvku se pokusím shrnout vývoj zahraničního odboje v Rusku na počátku války, zejména v letech 1914–1915. Ráda bych se zaměřila na veškeré aktivity, které krajané v Rusku byli schopni rozvinout ve prospěch vzniku našeho státu a jeho budoucnosti.

Před první světovou válkou žilo v Rusku asi 90 tisíc Čechů.² Nejsilnější osídlení bylo zejména na jihu Ruska, na území současné Ukrajiny, v tehdejších Jihozápadním kraji.³ Co se týká

¹ V průběhu 19. století proběhlo několik vystěhovaleckých vln do Ruska. Nejpočetnější se uskutečnily v druhé polovině 19. století. Tyto vlny jsou děleny jednak na zemědělskou emigrační vlnu (po roce 1867), která zejména směřovala do Volyňské gubernie, kde vytvořila souvislé osídlení českých emigrantů, především zemědělců. Druhá vlna je nazývána jako tzv. městská emigrace, se kterou přicházelo obyvatelstvo českých zemí především do měst. Uplatnili se jednak v sílicím strojírenském průmyslu, ale také potravinářském. Velkou část emigrantů tvořila inteligence: studenti, učitelé, umělci, skladatelé, ale také podnikatelé v různých oborech. V této vlně vynikli výrobci a prodejci hudebních nástrojů, učitelé tělocviku – příslušníci sokolského hnutí, muzikanti, strojní inženýři aj. Více v: VALÁŠKOVÁ, N.: *Češi v Rusku*. In: *Češi v cizině 9*. Praha 1996, s. 27–33; VACULÍK, J.: *Dějiny volyňských Čechů, 1. díl*. Praha 1997, s. 15–32, MURATOV, A. – MURATOVA, D.: *Sudby čechov v Rossii, XX. vek. Put' od Kieva do Vladivostoka*. Praha 2012.

² ARTIZOV, A. N. a kol.: *Češko-Slovackij (Čechoslovacki) korpus 1914–1920, Tom 1., Češko-slovackie vojinskie formirovanija v Rossii, 1914–1917*. Moskva 2013, s. 7. Počty se různí, jsou to však spíše odhady, neboť poslední sčítání lidu, které by nám mohlo dát přesnější údaje, bylo v roce 1897. Sama se příkláním spíše k daleko nižšímu počtu české menšiny v Rusku.

³ CHODOROVÍČ, N. A.: *Odbojové hnutí a československé vojsko v Rusku (1914–1917)*. Praha 1928, s. 3.

městských kolonií Čechů, nejsilnější s počtem asi 3500 Čechů byla v Kyjevě.⁴ Další početná kolonie byla v Sankt Petěrburgu, Moskvě, Varšavě, Oděse a v dalších větších městech. Jednotlivá centra do počátku války vyvíjela své aktivity zcela nezávisle na sobě.

Obr. 1: Volyňský Čech dr. Václav Vondrák.

Když Češi přišli do Ruska a vytvořili menší či větší kolonie, začali se sdružovat. Zakládání spolků, zejména pro národnostní menšiny, bylo za carského režimu problematické. Na Volyni však vznikly takřka v každé vesnici či městě s početnou českou menšinou například hasičské či tělovýchovné spolky po vzoru českého Sokola. Obrat nastal až po roce 1905, kdy car vydal tzv. „Říjnový manifest“, jímž občané říše získali mnohá občanská práva, včetně práva sdružování a zakládání spolků a to i pro cizince.

Mezi aktivní a známé spolky v jednotlivých městských centrech patřily „Český výpomocný spolek“⁵ v Sankt Petěrburgu, v Kyjevě „Dobročinný a vzdělávací spolek Jana Ámose Komenského“.⁶ V Moskvě pracoval „Český kroužek“, ve Varšavě „Československá beseda“ a další. V průběhu války počet spolků ještě vzrostl a byly zakládány i v odlehlejších částech ruského impéria.⁷

Informovanost mezi Čechy zajišťovalo několik tiskovin, které však z existenčních důvodů různě zanikaly. Tento osud sdílela i jedna z prvních českých tiskovin „Ruský Čech“, kterého začal vydávat mladý doktor práv Václav Vondrák, rodák z Volyňské gubernii.⁸ Ruský Čech začal vycházet v roce 1906 a zanikl již rok poté.

⁴ ŠVIHOVSKÝ, V.: *Kijev a kijevští Češi*. Naše zahraničí, roč. IV., 1923, s. 152–163.

⁵ Pravděpodobně jeden z nejstarších krajanských spolků, založený již roku 1877. Členskou základnu tvořila především inteligence, která se podílela i na činnosti dalších ruských spolků. V nejvyšších kruzích, nevymínaje šlechtické rodiny, utvářeli členové prvotní povědomí o české národnostní problematice v rámci Rakousko-uherské monarchie. POSPÍŠIL, M.: *Český spolek v Petrohradě*. Naše zahraničí, roč. 1930, s. 21–22.

⁶ Tento spolek vznikl roku 1907 mimo jiné také z důvodu potřeby vzniku české školy v Kyjevě. Zde výrazně vzrostl počet české menšiny a ta pocítila potřebu vzdělávat v rodném jazyce své potomky. V Kyjevě také spolek zřídil a vysadil sad pro rekreaci po vzoru Prahy, zvaný „Stromovka“. Zakladatelem a prvním předsedou byl Jindřich Jindřáček. MURATOV, A. – MURATOVA, D.: c. d., s. 20–21.

⁷ Například v Tiflisu, Baku, Novorossijsku nebo ve Vladivostoku. VALÁŠKOVÁ, N.: c. d., s. 34.

⁸ Václav Vondrák, narozen roku 1888 v Semidubech na Volyni, zemřel v Santiagu de Chile roku 1962. Vystudoval práva a pravděpodobně i konzervatoř. Byl zemský poslanec za Volyňskou gubernii, první předseda Sokola v Kyjevě a majitel hotelu Praha – českého reprezentačního centra. Po vzniku Svazu československých spolků na Rusi se stal předsedou vojenské komise, která sídlila v Kyjevě a měla na starosti vybudování české družiny. Po druhém sjezdu Svazu československých spolků na Rusi se stal jeho předsedou. Velmi aktivně působil ve vedení vojenské komise a vymohl značné výhody pro slovanské zajatce v Jihozápadním kraji. Po třetím sjezdu Svazu byl spolu s dalšími prvotními průkopníky odboje tzv. odsunut na druhou kolej, kdy se vedení Svazu a odboje ujali příslušníci legií či zástupci zajatců. Po druhé revoluci v říjnu 1917 a po vpádu bolševiků na Ukrajinu byl stíhán a následně odešel do Československa, kde se stal zakladatelem Sdružení Čechů a Slováků z Ruska. Po názorových neshodách se samotným prezidentem T. G. Masarykem opustil Československo (pravděpodobně po roce 1927), odešel nejprve do emigrace ve Francii a posléze do jižní Ameriky, do Santiaga de Chile, kde umírá. PEKELSKÝ, V.: *Vondrák contra Masaryk*. Köln/R 1958; HOFMAN, J. – ŠIRC, V. – VACULÍK, J.: *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, Praha 2004, s. 20, nebo také VACULÍK, J.: c. d.

Další významný týdeník s názvem „Čechoslovan“ vycházel v Kyjevě od roku 1911⁹ pod redakcí Věnceslava Švihovského.¹⁰ Čechoslovan sehrál významnou úlohu z pohledu informovanosti a propagace zejména v počátcích československého zahraničního odboje v Rusku, neboť podával důležité informace i do těch nejmenších českých vesnic a burcoval krajanů pro vstup do České družiny, nebo alespoň pro její finanční podporu. I tento týdeník postihly finanční obtíže a vydávání bylo přerušeno ke konci roku 1914 do jara roku 1916. V tomto mezičase však vznikl další časopis, hlasatel zahraničního odboje „Čechoslovák“, vydávaný v Sankt Petěrburgu pod redakcí Bohdana Pavlů. V literatuře je označován jako časopis od počátku představující myšlenkové křídlo petrohradských Čechů.

Krátce po vyhlášení války, na počátku srpna, vypukla v Rusku vlna vlastenecky a proslovansky naladěných demonstrací, hlásajících porážku germánským národům. Současně probíhaly demonstrace ruských Čechů, s nimiž ruské obyvatelstvo sympatizovalo a jejich provolávání svobody českého národa podporovalo. Demonstrace se postupně konaly tehdy ještě v Sankt Petěrburgu, Moskvě, Kyjevě, Varšavě, Rostově na Donu, Oděse a v dalších městech.

Výslednými akty demonstrací a jednání kolonií krajanů byly žádosti a memoranda určená ruské vládě, vyjadřující loajalitu carovi a ruskému impériu, s přáním podílet se na boji proti společnému nepříteli, nejlépe formou založení vlastních českých oddílů v rámci ruské armády. V Kyjevě se konala demonstrace pravděpodobně s největším počtem Čechů dne 9. srpna (27. 7. Juliánského kalendáře), kterou uspořádal „Český komitét na pomoc obětem války“. Brzy po vyhlášení formování tvoření České družiny vznikla v Kyjevě zvláštní kancelář pro zapisování dobrovolníků.¹¹ Dobrovolníci začali přijíždět ze všech částí Ruska. Nábor byl pod dohledem krajaňských spolků, avšak celý proces byl úředně svěřen pod správu štábu Kyjevského vojenského okruhu v čele s generálem N. A. Chodorovičem.¹²

Krajaňské spolky se od počátku soustředily i na financování vznikající České družiny. V Kyjevě, při spolku

Obr. 2: Hotel Praha v Kyjevě.

⁹ Již v počátečních číslech týdeníku se objevovali články, apelující na neplatiče, na nutnost pravidelné platby. Pravděpodobně i tato tiskovina musela být kvůli ztrátovosti dotována místními českými podnikateli, zejména však vydavatelem a to až do neúnosné míry, kdy musel být tisk zastaven. Čechoslovan, ročník 1911, č. 2, s. 2.

¹⁰ Věnceslav Švihovský (1875–1957), významný činitel odboje, narozený ve Volyňské gubernii. Iničiátory založení Družstva na vydávání Čechoslovana, roku 1913 založil Slovanskou tiskárnu, kde vycházely kromě novin i české knihy a učebnice. *Krajan* roč. IV., 1. 8. 1935, s. 1; HOFMAN, J. – ŠIRC, V. – VACULÍK, J.: c. d., s. 20–21.

¹¹ CHODOROVÍČ, N. A.: *Odbojové hnutí*, c. d., s. 14. Generál Chodorovič ve svých vzpomínkách přesně datum povolení formování družiny neuvádí, v české literatuře se nejčastěji uvádí datum 12. srpna, v nejnovější ruské literatuře je například uvedeno jako datum zrození družiny 28. srpna 1914. ARTIZOV, A. N.: c. d., s. 9.

¹² Generál Chodorovič ve svých vzpomínkách o tomto období píše: „(Dne) 14. srpna (1. srpna juliánského kalendáře) 1914 obdržel jsem telegram náčelníka generálního štábu generála Beljajeva č. 3468, jenž mi sděloval, že na žádost českých spolků projektuje se pro nejbližší dobu vytvoření zvláštních českých dobrovolnických vojenských oddílů.... Veškerá činnost spojená s náborem českých dobrovolníků a s jich dopravou do Kijeva byla svěřena politickým plnomocníkům v Petrohradě, Moskvě, Kijevě a Varšavě, kteří měli též býti zodpovědnými za politickou spolehlivost dobrovolníků.“ *Vice v: CHODOROVÍČ, N. A.: c. d., s. 17.*

Jana A. Komenského, za předsednictví Jindřicha Jindřiška¹³ založily Fond České družiny. Zde měli přispívat zejména ti, kdo nevstoupili jako dobrovolníci, ale chtěli nějakým způsobem přispět ke zdaru věci. V literatuře a vzpomínkách aktivistů odboje se uvádí, že ročně se vybralo na Fond v průměru asi 25 000 rublů, ze kterého se převážně financovala podpora nemocných, invalidů a jejich rodin včetně vydržování lazaretu v Kyjevě.¹⁴ Dalším zdrojem financování odboje byla národní a válečná daň, vybíraná jak mezi krajany tak zajatci. Mimo tyto zdroje se ještě vybíralo na vánoční dary pro vojáky, dále se posílaly věcné dary přímo pro vojáky, či pro potřeby nemocnic a lazaretů. Přesto i tyto dary byly nedostačující a bylo rozhodnuto vypsát tzv. revoluční zápůjčku. Pro Rusko bylo rozhodnuto upsat pět milionů franků, které také zde byly skutečně upsány.¹⁵

V daném stavu, kdy bylo Rusko ve válce s Rakousko-Uherskem, došlo ke změně postavení obyvatel s rakouským občanstvím. Mnoho Čechů žijících v Rusku si přes několikaletý pobyt ponechávalo z různých důvodů rakouské občanství. Vztahovala se na ně tedy opatření ministerstva vnitra ze dne 11. 8. 1914 o internaci a vysídlení všech občanů Rakousko-Uherska a Německa do Záporoží, na Ural a Sibiř. Krajanské spolky se proto co nejdříve ujaly iniciativy a zahájily jednání o zmírnění těchto nařízení, čehož dosáhli velmi brzy. Manifestem ze dne 25. 8. se dostalo slovanským národnostem z monarchie výjimky, přičemž se za jednotlivé osoby musel zaručit některý ze spolků.¹⁶

Z iniciativy moskevských Čechů, u příležitosti návštěvy cara Mikuláše II. v Moskvě, se uskutečnila tzv. „první deputace u cara“. Účastnili se jí pouze představitelé moskevských spolků A. Hrabě, S. Koniček a L. Tuček. V rámci deputace byl carovi předán dokument hovořící o osvobození našeho národa se zřetelem k jeho historickým právům, v historických a národopisných hranicích. Mimo jiné zazněla též prvotní představa budoucího státoprávního uspořádání českých zemí v této formulaci: „Nechť zazáří svobodná a neodvislá koruna svatého Václava v paprscích koruny Romanovců“, což vyjadřovalo přání obnovit české království s obsazením trůnu případně i členem Romanovské dynastie.¹⁷

S narůstající aktivitou center nastala potřeba odbojové hnutí zahraničních kolonií sjednotit. Proto byla svolán přípravná schůzka ruských Čechů do Sankt Petěrburgu ve dnech 28. srpna až 5. září 1914 za účelem sepsání požadavků a vytvoření jednotného memoranda. Do S. Petěrburgu postupně přicestovali zástupci kyjevských Čechů O. Červený, F. Paul a F. Dědina, za Moskvu přijeli L. Tuček a S. Koniček. Z Varšavy přijeli J. Ország (jediný zástupce Slováků),¹⁸ V. Hromádka a J. Hampl. Domácí petěrburskou kolonii zastupovali B. Čermák a J. Klecanda. Na programu jednání bylo vytvoření stanov pro společnou organizaci, která bude vytvořena a po-

¹³ Jindřich Jindřišek (1857–1924), významný kyjevský podnikatel, obchodník s hudebními nástroji, zakladatel továrny na gramofonové desky Ekstrafo. V době války dal též podnět k vytvoření „České vozovky“ a značným kapitálem její počáteční rozvoj financoval. Jeho aktivity jak podnikatelské tak vlastenecké měly vždy obrovský záběr, mimo jiné byl i ředitelem Československého úvěrního ústavu aj. FIALA, V.: *Jindřich Jindřišek*. Naše zahraničí roč. IV. 1924, s. 116–120. Také v: MURATOV, A. – MURATOVA, D.: c. d., s. 80–96.

¹⁴ Kudela ve své knize uvádí, že například do 1. února 1915 se vybralo 24 482, 80 rublů. KUDELA, J.: *Přehled vývoje čsl. revolučního hnutí na Rusi*. Praha 1923, s. 18.

¹⁵ Tamtéž, s. 87.

¹⁶ ARTIZOV, A. N.: c. d., s. 7.

¹⁷ Popis celé audience dle vzpomínek jednoho z účastníků Antonína Hraběte sepsal František Zuman ve svém díle. ZUMAN, F.: *Osvobozenská legenda*. Praha 1922, s. 74–75.

¹⁸ J. M. Országh za Slováky vyjádřil podmínky spolupráce, aby ze strany Čechů bylo uznáno právo Slováků zachování jejich řeči v národní škole a taktéž v místním tisku. Za těchto podmínek si přejí, aby Slovensko tvořilo nerozlučnou část Českého království. KUDELA, J.: *Petrohradský sjezd a druhé slyšení u cara Nikolaje II.* Brno 1935, s. 9.

tvrzena na nejbližším sjezdu. Jako přípravný výbor pro prozatímní organizaci do zvolení Svazu byla vytvořena „Rada Čechů v Rusku.“¹⁹ Předsedou rady se stal O. Červený,²⁰ místopředsedou F. Paul a tajemníkem F. Dědina.

Bylo sestaveno společné memorandum. Zástupci Čechů vykonali několik návštěv u významných zástupců ruské vlády a ministerstev, např. u ministra zahraničí Sazonova, aby představili svůj společný program. To bylo nakonec korunováno další deputací u cara Mikuláše II., později označovanou jako „druhá deputace“. Ze strany carského protokolu bylo stanoveno, aby představitelé ruských Čechů vybrali po jednom zástupci za každou kolonii. V průběhu slyšení, v rámci podaného memoranda opět zazněla myšlenka budoucího uspořádání českého státu v čele s Romanovci.²¹ Některé interpretace zainteresovaných účastníků deputace však v nás budí pochybnosti, zda takovéto smýšlení měli všichni zástupci krajanů a zda šlo o jednotný názor, což jak se později ukázalo, bylo i předmětem názorových sporů jednotlivých představitelů odboje.²²

Na počátku roku 1915 se konal první sjezd a oficiálně vznikl Svaz československých spolků na Rusi. Prvním předsedou se stal představitel petrohradského křídla Bohumil Čermák,²³ tudíž v čele Svazu v podstatě stalo tzv. „petrohradské křídlo“ ruských Čechů.

Ani ženy nezůstaly v československém zahraničním odboji stranou. Především to byli manželky aktivních účastníků odboje. V Kyjevě, kde byla nejpočetnější česká kolonie, založily ženy „Dámský výbor“, v jehož čele stála Marie Červená, manželka předsedy Rady Čechů v Rusku Otakara Červeného. Z dalších žen uvádím například manželku doktora Vondráka Sofii Vondrákovou, sólistku kyjevské opery, nebo její kolegyni harfistku Annu Škvorovou a další desítky žen. Ženy nakupovaly látky bez nároku na úhradu. Různě po domácnostech, nebo v místnostech firmy Laurin a Klement šily spodní prádlo a teplé oblečení pro družiníky či ložní

¹⁹ Toto setkání vešlo do historie pod názvem „Petrohradský sjezd“. Ve stanovách byly vytýčeny hlavní úkoly jako sjednocení všech Čechů v Rusku, sebrání co nejvíce dobrovolníků do České družiny a shromáždění co nejvíce darů pro oběti války. KUDELA, J.: *Petrohradský sjezd*, s. 15.

²⁰ Více o této významné osobnosti: PAVLÍK, J.: *Otakar Červený*. Praha 2014.

²¹ K této věci proběhla i další konverzace, která byla zachována v pozůstalosti Otakara Červeného: „Bože, vy tedy jste ruští Češi, ale co jen řeknou vaši krajané za hranicemi v Čechách?“. Tehdy na tento dotaz reagoval Klecanda, který se údajně v květnu téhož roku účastnil v Praze jednání „Národní rady české“. Zde se dopělo v rozhovoru i k tomu, jestli propukne válka a Rusko z ní vyjde jako vítěz, že i my pak můžeme počítat s obnovením Českého království a že koruna sv. Václava zazáří v paprscích koruny romanovské, což vyvolalo velké nadšení. Tehdejší politický vůdce Karel Kramář byl požádán, aby jel do Petrohradu předat a získat další informace. Dnes víme, že Karel Kramář byl však zatčen a uvězněn, takže žádný kontakt s domácími Čechy, respektive s jejich politickými představiteli, na prahu války neproběhl. KUDELA, J.: *Petrohradský sjezd*, s. 12.

²² Papoušek ve svém díle o Jiřím Klecandovi, jakožto pravděpodobně tvůrci druhého memoranda, podaného při druhé deputaci, popisuje názorové neshody mezi jednotlivými centry z pohledu představy o budoucím státoprávním uspořádání státu Čechů a Slováků. Od počátku například Klecandu vydává za zastávce republikánského zřízení, kdežto monarchistické smýšlení přisuzuje zejména moskevským Čechům. Údajně i opět uvedená věta, o příslibu koruny svatého Václava rodině Romanovců, byla na poslední chvíli do memoranda moskevskými Čechy proti vůli kyjevských a petrohradských vsunuta. Aby však nenastal rozkol v jednotě krajanů, bylo nakonec memorandum ponecháno i s rozporuplnou formulací. Kyjevští Češi do těchto sporů zatím pravděpodobně mnoho nezasahovali, neboť měli již jiné starosti, zejména s formováním družiny a s nábořem dobrovolníků v okolních guberniích, zejména na Volyni. Více PAPOUŠEK, J.: *Jiří Klecanda bojovník za věc národa*. Praha 1928, s. 37–40.

²³ Bohumil Čermák, narozený v Plzni roku 1870, zemřel roku 1921, náhle při cestě do Belgie. Čermák vystudoval orientální akademii, která přispěla k jeho velmi dobré jazykové vybavenosti a předurčila jeho zahraniční kariéru. Krátce pracoval jako korespondent ve Škodových závodech v Plzni, posléze pro další firmy v zahraničí, zejména v Nizozemí a Belgii. Do Petrohradu přišel v roce 1903 jako vedoucí úředník pobočky belgické firmy La Habanera, zaměřené na výrobu tabákových výrobků, zejména doutníků. V době jeho působnosti se pobočka pozvedla a Čermák se také stal jejím ředitelem. Později se dokonce stal poradcem tabákového oddělení na ministerstvu zemědělství v Petrohradě. Je o něm též známo, že ze svých osobních příjmů financoval Svaz čs. spolků na Rusi. KUDELA, J.: *Bohumil Čermák, předseda Čs. revoluční organizace v Rusku*. Brno 1930.

Obr. 3: Marie Dostálová-Treťjaková (NA, fond Čechů z Volyně).

prádlo do nemocnic. Pekly suchary pro raněné, pečovaly o raněné vojáky v nemocnicích. A mimo jiné dokončily i prapor České družiny, původně zhotovený moskevskými Čěškami a kyjevskými doplněný o české symboly.

Kromě těchto aktivit byly ženy vyzývány ke vstupu do tehdejšího ruského Červeného kříže. Nejen, že tyto „milosrdné sestry“ pečovaly o nemocné v nemocnicích, ale mnohé se také přímo pohybovaly na frontovém území v tzv. „letuších“ oddílech, které poskytovaly první pomoc přímo na bojištích v ohrožení vlastních životů. Mezi ženy podobného osudu patřila například i Marie Dostálová Treťjaková, která po celou dobu války ošetřovala raněné na několika frontách a po válce absolvovala cestu do mladé republiky s legionáři lodí takřka přes půl světa.²⁴

Co se týká lékařské péče obecně, v Kyjevě tehdy pracoval v Kirilovské nemocnici zavedený a uznávaný chirurg, původem volyňský Čech, doktor Václav Girsá.²⁵ Ihned na počátku války spolu s Václavem Vondrákem prosadili, aby ranění čeští vojáci z Jihozápadní fronty, po poskytnutí nutné první pomoci byli odesláni právě do výše jmenované nemocnice, kde se o ně postaral převážně český personál.

Následné nutné doléčení poskytovali na svých statcích majetní Češi v okolí Kyjeva a ve Volyňské gubernii, kteří zde zřizovali lazarety.²⁶

Záhy po vypuknutí válečného konfliktu, v souvislosti s výsledky prvních bojových střetnutí, přišla na pořadí dne i zajatecká otázka, zvláště v okolí Kyjeva. Nebylo možné nevidět proudy slovanských zajatců, které z přífrontového území Jihozápadního kraje mířily do Dárnice, blízkého zajateckého tábora. V tomto ohledu se angažovali zejména kyjevští Češi, respektive kyjevské spolky. Tak jako v mnoha dalších problémech, snaha o řešení katastrofální situace zajatců v táborech ze strany krajaňských spolků, od počátku narážela na nepochopení ruských

²⁴ Marie Dostálová-Treťjaková se narodila na Volyni, ve městě Dubno. Již od roku 1914 ošetřovala první raněné Rusy a Českoslováky v Kyjevě. Počátkem roku 1915 byla přidělena přímo na frontu ke 12. chirurgickému oddílu, v létě téhož roku měla šanci ošetřovat v rajonu Dubno-Luck raněné československé rozvědčičky. Posléze působila přímo v tzv. letuším (putovním) chirurgickém oddílu přímo na hranici bojů. V roce 1917 se ocitla v předním lazaretu na rumunské frontě. Posléze se vrátila k zdravotnickým oddílům československého vojska a doprovázela poslední ešalony raněných do Vladivostoku. Ani zde je neopustila a odjela s pacienty lodí přes velkou část světa až do samostatného Československa. Zde pak pracovala v mnoha organizacích, pomáhala ruským emigrantům a na konci druhé světové války ošetřovala raněné při pražském povstání. Národní archiv, fond Svaz Čechů z Volyně, karton č. 103, č. 1159 (dále jen NA, fond Svazu).

²⁵ Václav Girsá (1875–1954), narozený ve Volyňské gubernii. V Praze vystudoval lékařství a od roku 1911 působil v nemocnici v Kyjevě, byl také aktivní v krajaňských spolcích. Na třetím sjezdu Svazu československých spolků na Rusi se stal jeho předsedou a po příjezdu T. G. Masaryka do Ruska se stal členem Odbočky Čs. národní rady v Rusku a posléze zmocněncem československé vlády v Rusku (na Sibiři, při návratu legií do vlasti). Po návratu do Československa zastával místo zástupce ministra zahraničí E. Beneše a později pracoval jako velvyslanec v Polsku a Jugoslávii. HOFMAN, J. – ŠIRC, V. – VACULÍK, J.: c. d., s. 21.

²⁶ Například podobný lazaret zřídil ve svém pivovaru velkostatkář Václav Klich, významný český mecenáš. Podpořil také vydávání českého tisku (zakladatel družstva, které začalo vydávat Českoslovan) a na Fond České družiny daroval 300 tisíc rublů. Mimo jiné také jeho dva synové dobrovolně vstoupili do České družiny. Celkově z rodiny Klichů se stalo starodružiníky minimálně sedm mužů. VACULÍK, J.: Dějiny volyňských čechů. 2. díl. Praha 1998, s. 12, také v: NA, fond Svazu, karton č. 103.

vojenských i civilních úřadů. Tak stejně snaha o možnost uplatnění zajatců v nově tvořící se České družině. Bylo zapotřebí energie a trpělivosti mnoha Čechů v dobývání se pozornosti k této otázce, včetně jejího řešení.

V této otázce se velmi zasloužil volyňský Čech doktor Václav Vondrák. Jednání a první výsledky se však neúměrně dlouho táhla díky zkostnatělé carské byrokracii. Na počátku krajané navštěvovali zajatecké tábory, upozorňovali odpovědné úřady na nelidskost poměrů v táborech, vytvářeli tlak na zřízení administrativního pořádku, zajištění lékařské péče atd. V maličkostech zasílali české knihy a časopisy. Pro české a slovenské zajatce byla zajištěna možnost vybřednutí z „beznaděje“ prostřednictvím cvičení v kyjevském Sokole. Zde se mohli setkávat se zdejšími krajanami, měli možnost získat čisté prádlo a hodnotné jídlo. Až v prosinci roku 1915 se podařilo doktoru Vondrákovi dosáhnouti oficiální změny, kdy štáb kyjevského okruhu nechal zřídit „Zvláštní komisy pro ochranu a rozřídění zajatých Slovanů v obvodu kijevského vojenského okruhu“. Sice předsedou komise se stal ruský generál Pismenský, ale další členové byli vesměs kyjevští Češi včetně Václava Vondráka. Tato komise však měla působnost jen v okolí Kyjeva, zajatci ze vzdálených táborů mohli jen doufat v podobnou změnu.²⁷

Nadšení, odhodlání a houževnatost ruských Čechů si získala jednak u ruské veřejnosti, ale také na oficiálních místech velké sympatie. Rychlý a v podstatě živelný vzestup československého zahraničního odboje využil počáteční euforie, která zavládla v červenci a srpnu roku 1914 v Rusku, a v podstatě ve svém výsledku napomohl formování družiny. Ještě před oficiálním povolením formování se začali sjíždět první dobrovolníci z různých částí Ruska. Prvotní odhady ruských vojenských kruhů byly brzy překonány. Celkově se do České družiny přihlásilo 740 dobrovolníků. Z tohoto počtu bylo nejméně 244 dobrovolníků volyňských Čechů, což byla celá jedna třetina. Tito muži pak slavnostně přísahali dne 28. září 1914 ruského kalendáře na Sofijevském náměstí v Kyjevě. Slavnostní řeč zde pronesl doktor Václav Vondrák.

Jak byl vnímán zahraniční odboj v Rusku po vzniku Československa, svědčí článek v časopisu *Naše zahraničí*, který vyšel v roce 1920. Ve svém závěru hodnotí aktivity československé „větve“ v Rusku takto: „Ze středu ruských krajanů našich vyšel pevný program našeho boje o samostatnost. Čím vyšší jsou cíle, za nimiž se nesly ony boje, tím větší jest zajiště naše vděčnost k těm, kteří první pozvedli český prapor a vzali na ramena a vzali na ramena pušky k jeho obraně. ... Oni (myšleno ruští Češi) založili prvé české vojsko, oni první informovali rozhodující činitele ruské vlády o tužbách po naší samo-

Obr. 4: Václav Klich a jeho synové, starodružiníci, Jaroslav (16 let) a Otakar (18 let).

²⁷ Členové komise navštěvovali tábory, taktéž měli pravomoc prohlédnout si i místa, kde byli zajatci odváděni na práce, kontrolovali stravu, přijímali stížnosti zajatců atd. O tom informovali štáb, sepisovali stížnosti, dohlíželi na řešení problémů. Situace zajatců se sice jako mávnutím kouzelného proutku nezměnila, avšak jejich postavení a vnímání ruskými občany se značně změnilo, neboť se o ně „zajímal štáb“. JAROLÍMEK, J.: *Dárnica – Kijev (prvých deset tisíc)*. Praha 1926, s. 15–19.

statnosti, oni živilí celé naše hnutí v jeho prvých začátcích. Ruský Čech byl dobrý lodivoda, znal všechna úskalí, na která by nezkušený lodník, neznalý proudů, mohl narazit. Za těchto okolností dostali jsme se o hodně ku předu ke konečnému cíli.“²⁸

Výše uvedený úryvek však nezastupuje většinové mínění prvorepublikové společnosti. Faktem zůstává, že mnoho osobností prvotního odboje na počátku války, z řad ruských Čechů, po návratu do nově vzniklé republiky nedošla uznání.

Pramen aktivity a vlasteneckého nadšení ruských Čechů můžeme především hledat v jejich vlastenecké výchově a lásce k vlasti, kterou však mnozí nikdy neviděli, zejména volyňští Češi. V dalším ohledu to byla také jejich životní zkušenost „cizince“ v neznámém prostředí, kde zaváhat a být pasivní znamená neprosadit se a selhat. Jejich pracovitost, trpělivost a cílevědomost se stala tolik typickou pro počátky odboje. Optikou tehdejšího pozorovatele lze na závěr konstatovat, že ruští Češi nastoupili boj, ve kterém všem aktivistům šlo „jen“ o veškerý majetek, možná budovaný po několik generací, rodinu a holý život. A navíc, tehdy vůbec nikdo netušil, jak toto drama Velké války dopadne.

²⁸ RAK, J.: *Československá větev na Rusi*. Naše zahraničí, roč. 1920, s. 13.